

Vlada Crne Gore
Savjet za unapređenje poslovnog ambijenta, regulatornih i strukturnih reformi

**UPOREDNA ANALIZA
NASTAVNOG PLANA OSNOVNOG OBRAZOVANJA I
VASPITANJA U CRNOJ GORI, ZEMLJAMA REGIONA I
ZEMLJAMA EVROPSKE UNIJE**

Podgorica, jun 2013. godine

SADRŽAJ

UVOD.....	5
OSNOVNO OBRAZOVANJE I VASPITANJE U CRNOJ GORI	6
Nedjeljno opterećenje učenika i trajanje školskog časa	6
Nastavni plan u osnovnoj školi.....	7
Broj učenika u odjeljenju.....	8
IZBORNI PREDMETI U OSNOVNOJ ŠKOLI U CRNOJ GORI	9
Izborni predmeti u odnosu na dužinu izučavanja	9
Broj i vrsta izbornih predmeta.....	9
Procedura izbora na nivou škole	10
Zastupljenost izbornih predmeta	11
FAKULTATIVNA NASTAVA.....	15
JACANJE KOMPETENCIJA UČENIKA – PREDUZETNIŠTVO	16
ISKUSTVA DRUGIH ZEMALJA	17
Srbija.....	17
Hrvatska.....	18
Bosna i Hercegovina	19
Kosovo	21
Slovenija	26
Engleska.....	27
Finska.....	28
Estonija	31
PREPORUKE I ZAKLJUČCI	33

UVOD

Na sjednici vladinog Savjeta za unapređenje poslovnog ambijenta, regulatornih i strukturnih reformi, održanoj 1. februara 2013. godine, usvojen je Program prioriternih oblasti za 2013. godinu. Imajući u vidu značaj osnovnog obrazovanja, kao djelatnosti od javnog interesa koja predstavlja temelj sistema obrazovanja, ali i cjelokupnog razvoja društva, u okviru Programa definisan je i prioritet izrade Usporedne analize nastavnog plana osnovnog obrazovanja sa akcentom na izborne i fakultativne predmete koji se izučavaju u Crnoj Gori, u odnosu na zemlje Regiona i određene zemlje Evropske unije.

Cilj Analize je da pokaže da li Crna Gora u dijelu osnovnog obrazovanja prati evropske trendove, da li se reforma u dijelu uvođenja izbornih predmeta uspješno sprovodi u Crnoj Gori i da li se na osnovu iskustva ostalih zemalja mogu donijeti generalni zaključci, odnosno preporuke, za dalje usavršavanje modela osnovnog obrazovanja u našoj zemlji.

Rješenjem Ministarstva finansija br. 02S-12/1 od 15.02.2013. godine, obrazuje se Radna grupa sa zadatkom da pripremi Analizu do kraja juna 2013. godine:

1. Vesna Vučurović, Ministarstvo prosvjete,
2. Branka Kankaraš, Ministarstvo prosvjete,
3. Marija Šuković, Kabinet potpredsjednika Vlade,
4. Radoslav Milošević, Zavod za školstvo,
5. Miodrag Vučeljić, Zavod za školstvo,
6. Gordana Sekulić, Kabinet potpredsjednika Vlade.

U okviru temeljnih principa osnovnog obrazovanja u Crnoj Gori, između ostalih, naglašeni su i principi razvoja svih aspekata ličnosti djeteta, zatim princip efektivne saradnje učenika, nastavnika i roditelja, kao i dostupnosti kvalitetnog obrazovanja svakom djetetu u cilju uspješnog nastavka daljeg školovanja.

U ostvarenju ovih ciljeva, važnu ulogu ima i primjena koncepta izbornih predmeta, koji je novina u odnosu na tradicionalni sistem obrazovanja u Crnoj Gori, počev od školske 2004/2005. godine. Dakle, Analiza sadrži kratak pregled osnovnog obrazovanja u Crnoj Gori sa posebnim osvrtom na nedjeljno opterećenje učenika i trajanje školskog časa, na nastavni plan, broj učenika u odjeljenju, na izborne predmete u odnosu na dužinu izučavanja, vrstu, njihov broj, zastupljenost i proceduru izbora kako od strane djece tako i od strane škola. Vrlo važan dio Analize predstavlja pregled iskustava drugih zemalja: Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Slovenija, Engleska, Finska i Estonija. Na kraju, Analiza sadrži glavne zaključke i preporuke koje mogu predstavljati osnovu za dalje unapređivanje sistema osnovnog obrazovanja u Crnoj Gori.

OSNOVNO OBRAZOVANJE I VASPITANJE U CRNOJ GORI

Po Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju¹, osnovno obrazovanje i vaspitanje ostvaruje se u osnovnoj školi, obavezno je i besplatno za svu djecu uzrasta od šest do petnaest godina, bez obzira na pol, rasu, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo. Roditelji i staratelji imaju obavezu da djeci obezbijede ispunjenje prava na osnovno obrazovanje. Takođe, pod uslovima predviđenim Zakonom, roditelji mogu organizovati obrazovanje djece i kod kuće.

U školu se upisuju djeca koja će u kalendarskoj godini, u kojoj počinju da pohađaju školu, navršiti šest godina života. Djetetu se može odobriti upis u školu prije navršenih šest godina života, na prijedlog roditelja, a po odobrenju komisije. Upis djece u školu vrši se, po pravilu, u toku aprila mjeseca svake godine, na osnovu obavljenog ljekarskog pregleda. Djetetu se može odložiti početak školovanja za jednu školsku godinu na prijedlog, odnosno uz saglasnost, roditelja, nadležne zdravstvene službe ili posebne komisije, ako se utvrdi da dijete nije spremno za polazak u školu.

Primjena programa devetogodišnje osnovne škole započela je školske 2004/2005. godine, realizovana je postupno, tako da od školske 2012/2013. godine sva djeca u osnovnim školama u Crnoj Gori uče po novim programima devetogodišnjeg obrazovanja, koje je organizovano u tri ciklusa. Prvi ciklus obuhvata prva tri razreda, drugi od IV do VI razreda, a treći od VII do IX razreda. U prvom ciklusu nastava se u potpunosti organizuje kao razredna. Zbog razvojnih karakteristika djece, u prvom razredu nastavni proces timski realizuju nastavnici razredne nastave (učitelj) i vaspitač.

U drugom ciklusu nastava je razredna i predmetna, u zavisnosti od razreda. U IV razredu je razredna, osim nastave stranog jezika koji od ovog razreda počinje obavezno da se izučava. U V razredu nastavu realizuje nastavnici razredne nastave (učitelj), osim nastave stranog jezika, osnova tehnike i jednog od predmeta: fizičko vaspitanje, likovna kultura i muzička kultura. Znači, u V razredu se učenicima olakšava postepen prelaz sa razredne na predmetnu nastavu. Nastava u VI razredu je u potpunosti predmetna, kao i u narednim razredima trećeg ciklusa. Nastavu realizuju predmetni nastavnici.

Nedjeljno opterećenje učenika i trajanje školskog časa

Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju propisano je da u toku radne nedjelje učenici škole po obaveznom programu imaju sljedeći broj časova:

- Prvi ciklus najviše 20 časova, s tim što se broj časova povećava od I do III razreda;

¹ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, „Službeni list RCG“, br. 64/2, 49/07, „Sl. list Crne Gore“, br. 45/10; u toku je procedura usvajanja Izmjena i dopuna Zakona o osnovnom obrazovanju;

- Drugi ciklus najviše 26² časova, s tim što se broj časova povećava od IV do VI razreda;
- Treći ciklus najviše 30³ časova, s tim što se broj časova povećava od VII do IX razreda.

U školama u kojima se nastava izvodi na albanskom jeziku, norma časova se uvećava za dva časa zbog obaveznosti izučavanja službenog jezika.

Školski čas, po pravilu, traje 45 minuta. Obrazovnim programom, u zavisnosti od uzrasta učenika i realizacije nastavnih sadržaja, određuje se broj časova i dužina trajanja školskog časa.

Nastavni plan u osnovnoj školi

Obrazovni program za osnovnu školu obuhvata: **obavezni dio, obavezne aktivnosti i prošireni dio**. Obavezni dio programa čine: **obavezni predmeti i obavezni izborni predmeti**.

Tabela 1: Nastavni plan u osnovnoj školi u Crnoj Gori

RAZRED I FOND ČASOVA											
Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	ukupno	%
Predmet i fond časova											
Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost	6	6	6	5	5	5	4	4	4	1518	19,9
Crnogorski jezik kao nematernalni	2	2	2	2	2	2	2	2	2	606	
Matematika	4	4	4	5	5	5	4,5	4	3,5	1315,5	17,3
Strani jezik				2	3	4	4	3	3	637	8,4
Likovna kultura	2	2	2	2	2	1	1	1	1	473	6,2
Muzička kultura	1	1	1	2	2	1	1	1	1	371	4,9
Priroda i društvo	3	3	3							306	4,0
Poznavanje društva				2	2					136	1,8
Građansko vaspitanje						1	1			68	0,9
Istorija						1,5	1,5	2	2	232	3,1
Geografija						1,5	1,5	1,5	2	215	2,8
Priroda i tehnika				2						68	0,9
Priroda					2	1				102	1,3
Biologija sa							2			68	0,9

² U Prijedlogu izmjena i dopuna Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju predviđen je 27 čas u II ciklusu, zbog povećanja časa odjeljenske zajednice za ½ časa i usklađivanja ½ časa sa stvarnim stanjem (postojećim planom u VI razredu)

³ U Prijedlogu izmjena i dopuna Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju je predviđeno 30,5 časova u III ciklusu, zbog povećanja časa odjeljenske zajednice za ½ časa

ekologijom												
Biologija								2	2	130	1,7	
Hemija								2	2	130	1,7	
Fizika							1	2	2	164	2,2	
Osnovi tehnike					1		1			68	0,9	
Informatika						2				68	0,9	
Fizičko vaspitanje	3	3	3	3	3	3	2	2	2	810	10,6	
Izborni predmeti							5	5	5	495	6,5	
A2. Obavezne aktivnosti												
Nadgledano učenje	1	1	1							102	1,3	
Rad odjeljenjske zajednice				0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	100,5	1,3	
Broj predmeta	6	6	6	8	9	11	12	11	11			
Sedmični broj časova	20	20	20	23,5	25,5	26	30	30	30			
Broj radnih sedmica	34	34	34	34	34	34	34	34	31			
Dani kulture, sporta, tehnike	10 dan a	10 dan a	10 dan a	10 dan a	10 dan a	10 dan a	10 dan a	10 dan a	10 dan a			
B. Prošireni dio												
Slobodne aktivnosti i fakultativna nastava	2	2	2	2	2	2	2	2	2			
Pomoć djeci s posebnim potrebama	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Dodatna nastava	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Dopunska nastava	1	1	1	1	1	1	1	1	1			

Obavezne aktivnosti čine:

- nadgledano učenje,
- rad odjeljenjske zajednice,
- dani kulture, sporta i tehnike.

Prošireni dio programa uključuje:

- slobodne aktivnosti i fakultativnu nastavu,
- pomoć djeci sa posebnim obrazovnim potrebama,
- dodatnu nastavu,
- dopunsku nastavu.

Broj učenika u odjeljenju

Odjeljenje istog razreda, po pravilu, ima najviše 30, a najmanje 26 učenika. Odjeljenje može imati i više od 30 učenika, po odobrenju ministra prosvjete. Ako zbog malog broja učenika nije moguće organizovati nastavu od učenika istog razreda, odjeljenje se može formirati od učenika dva ili tri razreda (kombinovano

odjeljenje). Kombinovano odjeljenje od dva razreda može imati do 20 učenika, a kombinovano odjeljenje sastavljeno od tri razreda može imati do 15 učenika.

Broj učenika u grupi za izborne predmete u trećem ciklusu, po pravilu, je jednak broju učenika u odjeljenju, s tim da ne može biti manji od 20 učenika jednog razreda. Izuzetno, u školi koja ima jedno, odnosno dva odjeljenja jednog razreda, mogu se formirati dvije, odnosno tri grupe za nastavu izbornih predmeta. Postoji mogućnost formiranja i grupa od učenika različitih razreda ako se radi o izbornom predmetu čije izučavanje nije vezano za razred.

IZBORNI PREDMETI U OSNOVNOJ ŠKOLI U CRNOJ GORI

Uvođenjem izbornih predmeta u naš obrazovni sistem učenicima je omogućeno da sami odaberu određeni broj predmeta kroz koje će na najbolji način moći da ispolje svoju kreativnost i zadovolje svoja interesovanja. Izborni predmeti se vrednuju na isti način kao i obavezni predmeti.

Listu izbornih predmeta i njihov sadržaj donosi Ministarstvo prosvjete, na prijedlog Nacionalnog savjeta za obrazovanje. Prijedlog za listu izbornih predmeta podnosi škola. U dosadašnjoj praksi, prijedloge programa izbornih predmeta, pored škola, podnosili su i nastavnici, Zavod za školstvo, nevladine organizacije. Opravdanost svakog prijedloga i sadržaj programa ocjenjuje Zavod za školstvo i prosljeđuje ga Nacionalnom savjetu na razmatranje.

Izborni predmeti u odnosu na dužinu izučavanja

Izborni predmeti u odnosu na dužinu izučavanja po razredu su u nastavnom planu devetogodišnje osnovne škole podijeljeni u tri grupe:-

- trogodišnji predmeti,
- trogodišnji ili dvogodišnji predmeti,
- jednogodišnji predmeti.

Učenici izučavaju izborne predmete tokom sedmog, osmog i devetog razreda. Škola je obavezna da ponudi učenicima izučavanje iz najmanje pet izbornih predmeta, od kojih je jedan strani jezik koji se obavezno izučava od VII razreda. Ukoliko je u mogućnosti, škola može učenicima ponuditi da biraju strani jezik. Izabrani strani jezik se izučava u kontinuitetu od VII do IX razreda. Napominjemo da obavezno izučavanje prvog stranog jezika počinje od IV razreda, a mogućnost fakultativnog učenja jezika učenici imaju od I razreda osnovne škola.

Broj i vrsta izbornih predmeta

Usvojeni su nastavni programi za 37 izbornih predmeta. Oni se mogu razvrstati u sljedeće kategorije:

- *Jezička grupa predmeta*: Engleski jezik, Francuski jezik, Ruski jezik, Italijanski jezik, Njemački jezik, Španski jezik, Literarna i novinarska radionica i Jezička radionica;

- *Prirodno-matematička grupa predmeta:* Matematička radionica-kombinatorika i elementarna teorija brojeva, Matematička radionica-geometrija, Matematička radionica-skupovi, relacije, funkcije, Mjerenja u fizici, Oscilacije i talasi, Hemija kroz eksperimente, Karakteristike morskog eko sistema i Ljekovito bilje;
- *Informatička grupa predmeta:* Računarska obrada i dizajn teksta, Izrada grafike i obrada slike, Uvod u programiranje i Izrada multimedijalnih slajd prezentacija;
- *Društvena grupa predmeta:* Zanimljiva geografija, Istraživanje humanitarnog prava, Istorija religija i Evropska unija;
- *Tehnička grupa predmeta:* Saobraćajno vaspitanje, Modelarstvo, Elektrotehnika i Elektronika, radiotehnika i digitalne tehnologije;
- *Grupa predmeta iz likovne kulture i fizičkog vaspitanja:* Likovna radionica, Sport za sportiste i Ples (savremeni, klasični, folklor);
- *Interdisciplinarna grupa predmeta:* Vrednovanje prostora, Zdravi stilovi života, Preduzetništvo, Osnovi šaha, Šah 1 i Šah 2.

Procedura izbora na nivou škole

Zavod za školstvo redovno prati zastupljenost izbornih predmeta u obrazovnom procesu i sprovodi istraživanja o njihovoj dostupnosti učenicima. U ediciji „Naša škola“ (izdata 2009. godine), ponuđene su smjernice školama o proceduri sastavljanja liste izbornih predmeta na nivou škole. Dodatno, dokument objašnjava i postupak opredjeljivanja učenika za izučavanje ponuđenih predmeta. Dakle, škola sastavlja listu izbornih predmeta u skladu sa materijalnim i kadrovskim uslovima. Stručni aktivni nastavnika predlažu moguće predmete za listu izbornih predmeta. Listu usvaja nastavničko vijeće škole, vodeći računa o potencijalima za realizovanje svakog od predloženih izbornih predmeta, uz prethodno razmatranje svih relevantnih organa, prvenstveno Savjeta roditelja.

Učenici se upoznaju sa karakteristikama ponuđenih predmeta (ciljevima programa, fondom časova koji je predviđen za izučavanje predmeta, da li se izučava jednu ili više godina i da li se može prestati sa izučavanjem poslije prve godine učenja). Učenici se takođe informišu koji strani jezici se izučavaju u srednjim školama u sredini u kojoj žive, kako bi obezbijedili kontinuitet u njihovom izučavanju.

Predviđeno je da se procedura samog izbora odvija kroz anketiranje učenika na način da se učenici opredjeljuju za željene ili alternativne izborne predmete. Na osnovu sprovedene ankete škola odlučuje o formiranju grupa za izučavanje pojedinih predmeta. Ukoliko škola ne može određenom učeniku da izađe u susret ni za osnovno ni za alternativno predložene predmete, razredni starješina razgovara sa učenikom i njegovim roditeljem kako bi se opredijelili za neki od predmeta koji imaju dovoljan broj učenika da se mogu formirati grupe. Ako ni tada ne može da se odrede izborni predmeti, škola učeniku određuje izborne predmete koje će izučavati.

Postupak izbora i formiranja grupa škola treba da okonča do početka maja tekuće godine za sljedeću školsku godinu.

Zastupljenost izbornih predmeta

U narednoj tabeli prikazan je nedjeljni broj časova svakog od ponuđenih izbornih predmeta uključujući i razred u kojem se izučava, kao i ukupnim godišnjim fondom časova.

Tabela 2: Izborni predmeti- nedjeljni i godišnji broj časova i razred/i u kojem/ima se izučavaju

BR	Naziv predmeta	Nedjeljni broj časova	Ukupan godišnji fond časova po razredima	Razredi za koje je predviđen
1	Oscilacije i talasi	1	34	8
2	Španski jezik	3	102,102, 98	7, 8, 9
	Elektrotehnika, radiotehnika i dig. tehnologije	1	31	9
4	Modelarstvo	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
5	Elektrotehnika	1	34	8
6	Matematička radionica-geometrija	1	34	8
7	Hemija kroz eksperimente	2	68,62	8, 9
8	Matematička radionica- skupovi, relacije, funkcije	1	31	9
9	Preduzetništvo	1	34	8
10	Istorija religija	2	68,62	8 ili 9
11	Šah 2	2	68,68,62	7 ili 8 ili 9
12	Engleski jezik	3	102,102, 98	7, 8, 9
13	Šah 1	2	68,68,62	7 ili 8 ili 9
14	Vrednovanje prostora	2	68,62	8 ili 9
15	Karakteristike morskog ekosistema	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
16	Jezička radionica	2	62	9
17	Mjerenja u fizici	1	34	7
18	Osnovi šaha	2	68,68,62	7 ili 8 ili 9
19	Istraživanje humanitarnog prava	1	34,31	8 ili 9
20	Evropska unija	1	34,31	8 ili 9
21	Ljekovito bilje	1	34	8
22	Matematička radionica-kombinatorika i elem. teorija br.	1	34	7
23	Izrada grafike i obrada slike i fotografije	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
24	Izrada multimedijalnih slajd prezentacija	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
25	Saobraćajno vaspitanje	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
26	Literarna i novinarska radionica	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
27	Ples	2	68,68,62	7 ili 8 ili 9
28	Likovna radionica	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
29	Zanimljiva geografija	1	34	8

BR	Naziv predmeta	Nedjeljni broj časova	Ukupan godišnji fond časova po razredima	Razredi za koje je predviđen
30	Njemački jezik	3	102,102, 98	7, 8, 9
31	Računarska obrada i dizajn teksta	1	34,34,31	7 ili 8 ili 9
32	Zdravi stilovi života	2	68,62	8 ili 9
33	Francuski jezik	3	102,102, 98	7, 8, 9
34	Ruski jezik	3	102,102, 98	7, 8, 9
35	Italijanski jezik	3	102,102, 98	7, 8, 9
36	Sport za sportiste	2	68,68,62	7, 8, 9
37	Uvod u programiranje	2	68,62	8 ili 9

Programi izbornih predmeta su različito planirani kad je u pitanju dužina izučavanja. Mogu se realizovati u jednom, dva ili sva tri razreda trećeg ciklusa. S druge strane, nedjeljni fond časova kreće se od 1 do 3 časa.

Dakle, fond časova izborne nastave kreće se od 31 (za učenike IX razreda), odnosno 34 (VII i VIII razred), ukoliko je predmet u jednogodišnjem trajanju i sa predviđenim jednim časom sedmično do najviše 302 časa, ako se radi o predmetu za obavezno trogodišnje izučavanje sa tri časa nedjeljno. Svi programi stranih jezika se izučavaju u trogodišnjem trajanju sa sedmičnim fondom od tri časa.

Ima izbornih predmeta koji omogućuju učenicima, iako su planirani za izučavanje u sva tri razreda, da ih biraju u samo jednom ili dva razreda, kao što su npr. predmeti Sport za sportiste i Hemija kroz eksperimente, što nije slučaj sa predmetima stranih jezika. Najveći broj izbornih predmeta je predviđen da se izučava u jednom od razreda trećeg ciklusa, pa škola predmet može da ponudi učenicima u sedmom ili u osmom ili u devetom razredu. Grupa učenika se onda može formirati od učenika različitih razreda. Fleksibilnost u izboru i dužini trajanja izučavanja predmeta učenicima daje više mogućnosti u izbornosti, čime se postiže jedan od ciljeva uvođenja ove vrste nastave u naš obrazovni sistem. Prema istraživanju Zavoda za školstvo, odnosno Odsjeka za istraživanje i razvoj obrazovnog sistema⁴, procentualna zastupljenost izbornih predmeta za posljednje tri godine predstavljena je u sljedećim tabelama:

Grafikon 1: Zastupljenost izbornih predmeta u Crnoj Gori od 2009. godine

⁴ Istraživanje pod nazivom: **Implementacija izbornih predmeta u osnovnoj školi i gimnaziji**, obavljeno u toku školske 2012/2013. godine od strane Zavoda za školstvo

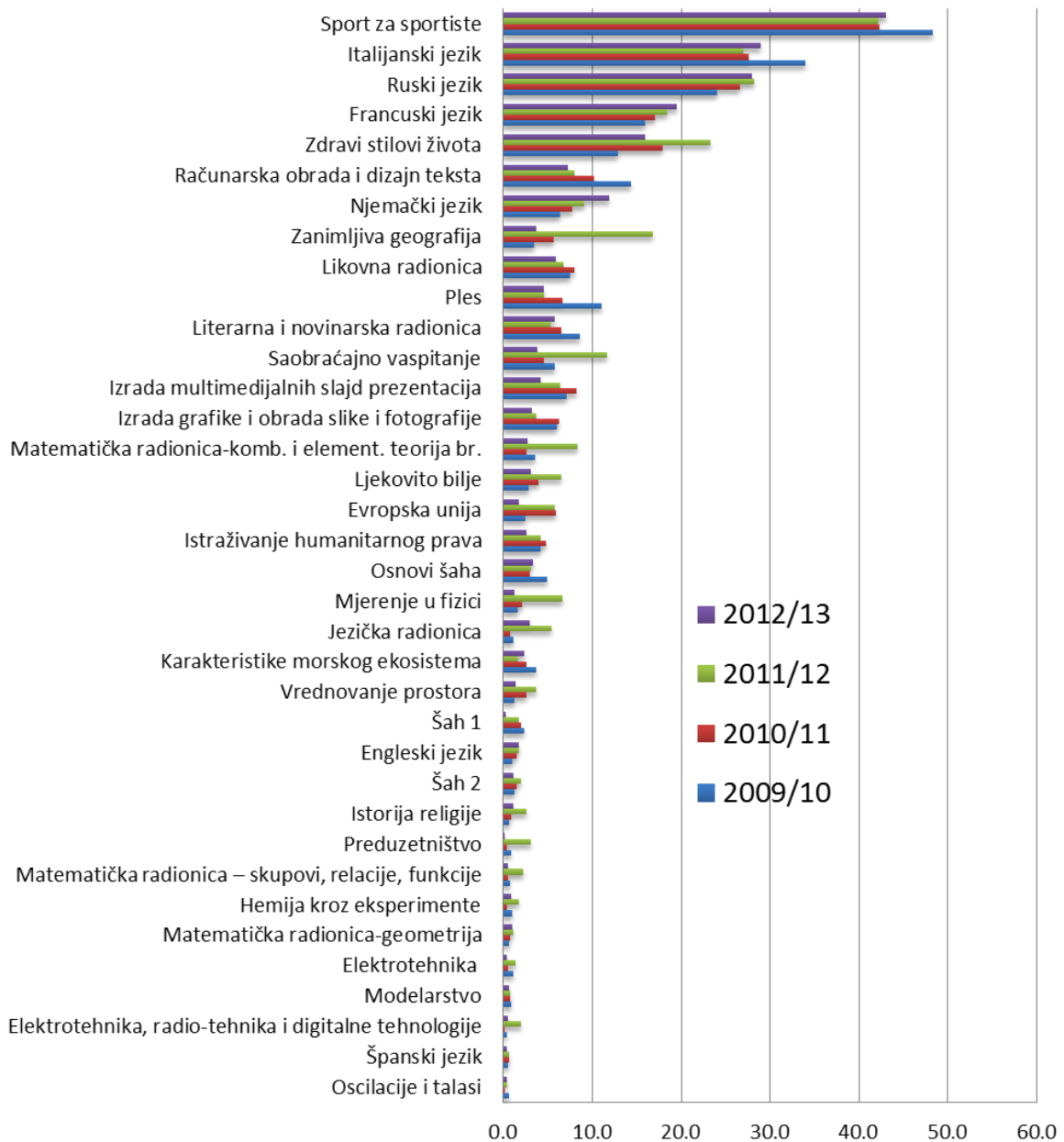

Tabela 3: Izborni predmeti u Crnoj Gori sa procentualnom zastupljenosti od 2010. godine

Izborni predmet	2010/11	2011/12	2012/13
Oscilacije i talasi	0,2%	0,4%	0,4%
Španski jezik	0,7%	0,7%	0,5%
Elektrotehnika, radiotehnika i dig. tehnologije	0,2%	2,0%	0,6%
Modelarstvo	0,8%	0,8%	0,7%
Elektrotehnika	0,6%	1,4%	0,4%
Matematička radionica-geometrija	0,8%	1,2%	1,1%
Hemija kroz eksperimente	0,4%	1,8%	0,9%
Matematička radionica- skupovi, relacije, funkcije	0,6%	2,3%	0,6%
Preduzetništvo	1,0%	3,1%	0,2%

Izborni predmet	2010/11	2011/12	2012/13
Istorija religija	1,0%	2,7%	1,2%
Šah 2	1,5%	2,1%	1,1%
Engleski jezik	1,6%	1,8%	1,7%
Šah 1	2,0%	1,8%	0,3%
Vrednovanje prostora	2,7%	3,8%	1,4%
Karakteristike morskog eko sistema	2,7%	1,7%	2,4%
Jezička radionica	0,8%	5,5%	3,1%
Mjerenja u fizici	2,2%	6,7%	1,3%
Osnovi šaha	3,0%	3,1%	3,4%
Istraživanje humanitarnog prava	4,9%	4,3%	2,6%
Evropska unija	6,0%	5,9%	1,7%
Ljekovito bilje	4,0%	6,6%	3,1%
Matematička radionica-kombinatorika i elem. teorija br.	2,7%	8,4%	2,7%
Izrada grafike i obrada slike i fotografije	6,3%	3,8%	3,3%
Izrada multimedijalnih slajd prezentacija	8,3%	6,4%	4,2%
Saobraćajno vaspitanje	4,6%	11,7%	3,9%
Literarna i novinarska radionica	6,6%	5,3%	5,8%
Ples	6,7%	4,6%	4,7%
Likovna radionica	8,0%	6,8%	5,9%
Zanimljiva geografija	5,7%	16,9%	3,7%
Njemački jezik	7,8%	9,2%	12,0%
Računarska obrada i dizajn teksta	10,3%	8,1%	7,3%
Zdravi stilovi života	18,0%	23,4%	16,0%
Francuski jezik	17,1%	18,4%	19,5%
Ruski jezik	26,7%	28,3%	28,0%
Italijanski jezik	27,6%	27,0%	29,0%
Sport za sportiste	42,3%	42,2%	43,1%

Najzastupljeniji izborni predmet je *Sport za sportiste*, a zatim slijede strani jezici, koji su takođe i obavezni izborni predmeti. Od stranih jezika kao izbornih najčešće se izučava *Italijanski i Ruski jezik*, a zatim *Francuski i Njemački jezik*. Od ostalih predmeta najzastupljeniji je *Zdravi stilovi života*.

Uočljivo je da kod određenih predmeta postoje značajne oscilacije u broju učenika koji se pojedinih godina opredjeljuju za njihovo izučavanje (*Zanimljiva geografija, Saobraćajno vaspitanje, Matematička radionica-kombinatorika i elementarna teorija brojeva*). Značajan pad zadnje godine imali su predmeti: *Zanimljiva geografija, Matematička radionica-kombinatorika i elementarna teorija brojeva, Evropska unija, Ljekovito bilje, Mjerenja u fizici i Preduzetništvo*. Takođe je uočljivo da su dva predmeta iz oblasti računarstva i informatike (*Izrada multimedijalnih slajd prezentacija i Računarska obrada i dizajn teksta*) prepoznati kao oni za koje se učenici, u kontinuitetu, solidno opredjeljuju. Konstantno najslabiju zastupljenost imaju predmeti: *Oscilacije i talasi, Španski jezik,*

Elektrotehnika, radiotehnika i digitalne tehnologije, Modelarstvo, Elektrotehnika, Matematička radionica-geometrija i Hemija kroz eksperimente.

Zavod za školstvo je tokom 2012. godine vršio istraživanje u kojoj mjeri su učenici obaviješteni o izbornim predmetima i kako su zadovoljni predmetima koje izučavaju kao izborne. Istraživanje je obuhvatilo 1533 učenika iz 39 osnovnih škola u Crnoj Gori. Prilikom formiranja uzorka vodilo se računa o srazmjernoj zastupljenosti regiona i škola različitih po veličini u uzorku. Po svim karakteristikama formiranja uzorka radi se o stratifikovanom slučajnom uzorku.

Istraživanje je pokazalo da se učenici o izbornim predmetima uglavnom upoznaju preko nastavnika ili od učenika ranijih generacija, dok su vrlo slabo informisani putem publikacija koje izdaje Zavod za školstvo ili putem sajta Zavoda. Na pitanje da li izborni predmeti mogu da zadovolje njihova interesovanja 57,9% učenika je pozitivno odgovorilo, dok 18,65% učenika misli suprotno, dok 23,2% učenika nije moglo da odgovori na ovo pitanje. Velika većina učenika smatra da su imali mogućnost da izaberu one predmete koje su željeli (54% učenika odgovorilo je da su u potpunosti, 27% djelimično izabrali predmete koji su ih interesovali, a 19% nije moglo da odgovori na pitanje).

Rezultati istraživanja ukazuju da su izborni predmeti uglavnom ispunili cilj zbog koji su uvedeni, iako ostaje potreba za boljom informisanošću učenika prilikom njihovog opredjeljivanja za izborne predmete.

FAKULTATIVNA NASTAVA

Škola može organizovati fakultativnu nastavu iz pojedinih predmeta kao prošireni dio obrazovnog programa. Fakultativna nastava je obavezna za sve učenike koji se za nju opredijele tokom te školske godine. Ova nastava se ocjenjuje, a ocjene se upisuju u dnevnik, svjedočanstvo i matičnu knjigu, ali ne utiču na opšti uspjeh učenika. Za izvođenje fakultativne nastave je potrebno da postoji predmetni program predložen od Nacionalnog savjeta za obrazovanje, kao i kvalifikovan nastavni kadar.

Programi za fakultativnu nastavu su: Albanski jezik kao maternji (od I-IX. razreda), Engleski jezik (od IV-VI razreda), Italijanski jezik (VI razred), Njemački jezik (od I-VI razreda), Osnovi šaha (od IV-VI razreda), Francuski jezik (od IV-VI razreda) i Ruski jezik (od IV-VI razreda).

Dakle, u crnogorskim osnovnim školama se fakultativno izučava sedam predmeta i uglavnom su to strani jezici. Fakultativni predmeti se izučavaju u najvećem obimu od I do III razreda i u VI razredu osnovne škole. Skoro svi učenici od I do III razreda (97,19%) izučavaju engleski jezik kao fakultativni predmet. U pojedinim školama, u sredinama u kojima je zastupljena i nastava na albanskom jeziku, fakultativno se izučava albanski jezik od strane učenika kojima on nije maternji jezik. Albanski jezik kao maternji se izučava fakultativno u svim razredima od I do IX.

Fakultativno izučavanje drugog stranog jezika omogućeno je od VI razreda, odnosno jednu godinu prije početka njegovog obaveznog izučavanja. Učenici imaju mogućnost da odustanu od izučavanja stranog jezika koji su fakultativno izučavali u VI razredu i opredijele se za neki drugi strani jezik od VII razreda (kad im je on i obavezan), ali se to rijetko događa. Naime, nema zakonske smetnje da

se fakultativni predmeti izučavaju i u svim ostalim razredima, međutim zbog ograničavajućih budžetskih sredstava, za to trenutno nema mogućnosti.

Primjećuje se trend povećanja učenika koji u VI razredu fakultativno izučavaju njemački jezik (10, 59%), kao i ruski jezik (28,68%), u odnosu na prethodni period kada su se u najvećem procentu izučavali italijanski i francuski jezik.

JAČANJE KOMPETENCIJA UČENIKA - PREDUZETNIŠTVO

Lisabonski proces, a zatim i Strategija razvoja Evrope EU 2020 ističu važnost koncepta cjeloživotnog učenja, koje počiva na sticanju ključnih kompetencija koje treba da posjeduje svaki pojedinac kako bi imao aktivnu ulogu u društvu znanja. Evropska komisija u Luksemburgu 2006. godine usvojila je Strateški okvir u kojem je definisano osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje (komunikacija na maternjem jeziku, komunikacija na stranom jeziku, matematička pismenost, osnovne kompetencije u nauci i tehnologiji, digitalna kompetencija, vještine učenja, građanske kompetencije, preduzetništvo i kulturološka ekspresija).

Ključne kompetencije predstavljaju prenosiv, multifunkcionalni paket znanja, vještina i stavova koje su neophodne svakom pojedincu za lično ispunjenje i razvoj, inkluziju i zapošljavanje. Njih je potrebno razviti do kraja obaveznog školovanja, a treba da predstavljaju bazu za dalje učenje kao dio cjeloživotnog učenja. Definicija Evropske komisije naglašava da ključne kompetencije treba da budu generičke, kako bi mogle da se upotrebe za realizaciju različitih ciljeva, prenosive, i stoga primjenljive u različitim kontekstima, kao i da stvore preduslov za rješavanje različitih problemskih situacija sa kojima se pojedinac srijeće. Ključne kompetencije su preduslov za adekvatno lično ispunjenje u životu, rad i cjeloživotno učenje. (European commission; Key Competences for a lifelong learning, Louxemburg, 2006).

Imajući u vidu pomenuti Strateški okvir, Nacionalni savjet za obrazovanje je usvojio Uputstvo za implementaciju preduzetničkog učenja kroz realizaciju obaveznih predmeta u osnovnoj školi, imajući u vidu strateško opredjeljenje Vlade Crne Gore za razvoj ove oblasti.

Uvođenje kompetencije *preduzetničko učenje* u obrazovni sistem Crne Gore definisano je Strategijom za cjeloživotno preduzetničko učenje (2008–2013. godine) i Strategijom razvoja malih i srednjih preduzeća 2011-2015. godine. Akcioni plan za 2012-13. godinu, kojim se bliže određuju aktivnosti koje su predviđene Strategijom za cjeloživotno preduzetničko učenje, precizira mjere za pospješivanje preduzetničkog učenja i njegovo usklađivanje sa tržištem rada.

U cilju realizacije aktivnosti koje su predviđene ovim planom, Zavod za školstvo je pripremio Uputstvo za implementaciju preduzetničkog učenja kroz obavezne predmetne programe u osnovnoj školi. Sadržaji ove međupredmetne oblasti usklađeni su sa postojećim planom i programom za osnovnu školu. U međupredmetnoj oblasti definisani su ciljevi i ishodi učenja. Ishodi učenja su obrađeni kroz znanja, vještine i stavove učenika. Pored ovog, napravljeno je uputstvo kako se preduzetničko učenje može implementirati u postojeće predmetne programe, kao i primjeri primjene preduzetničkog učenja na nivou predmetnog programa.

ISKUSTVA DRUGIH ZEMALJA

Na osnovu prikupljenih informacija, urađena je kratka analiza obrazovnih sistema s akcentom na izborne predmete, relevantnih zemalja Regiona i Evrope.

Srbija

Za razliku od Crne Gore, osnovno obrazovanje u Srbiji još uvijek traje osam razreda⁵, s tim što je za djecu od šest godina obavezan pripremni razred za polazak u osnovnu školu. Nastavni plan sadrži obavezne predmete, izborne predmete, čas odjeljenskog starješine, dodatnu i dopunsku nastavu, nastavu u prirodi (za učenike do četvrtog razreda), slobodne aktivnosti i ekskurzije.

Razlika u obaveznim predmetima u odnosu na naš plan je u sljedećem:

- prvi strani jezik počinje da se izučava u prvom razredu i
- građansko vaspitanje nije obavezan već izborni predmet.

Kad su u pitanju izborni predmeti postoji značajna razlika u sistemima obrazovanja Crne Gore i Srbije. Kao i kod nas, izborni predmeti mogu da budu obavezni (škola mora da ih ponudi, a učenik od njih mora da izabere) i ostali izborni predmeti. Izučavanje izbornih predmeta se počinje od prvog razreda osnovne škole.

U prva četiri razreda obavezni izborni predmeti su Vjerska nastava i Građansko vaspitanje, dok su od četvrtog do osmog razreda pored ovih navedenih obavezni izborni predmeti kao što su i drugi strani jezik i Fizičko vaspitanje – izabrani sport. Učenici vrše izbor predmeta u prvom, odnosno petom razredu i predmet izučavaju do kraja četvrtog odnosno osmog razreda.

Škola nudi đacima u prva četiri razreda još najmanje tri predmeta od sljedećih predmeta, dok učenik od ponuđenih bira jedan predmet:

- Narodna tradicija
- Ruke u tijestu – otkrivanje svijeta
- Čuvari prirode
- Lijepo pisanje
- Od igračke do računara
- Maternji jezik – govor sa elementima nacionalne kulture
- Šah

Škola učenicima od petog do osmog razreda nudi najmanje četiri predmeta od sljedećih predmeta, dok učenik od ponuđenih bira jedan predmet:

- Čuvari prirode
- Svakodnevni život u prošlosti
- Crtanje, slikanje i vajanje
- Hor i orkestar
- Informatika i računarstvo

⁵ <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje/506-zakon-o-osnovnoj-skoli>

- Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture
- Šah
- Domaćinstvo

Nedjeljni fond časova po razredima je sljedeći: u prvom razredu 22 časa, u drugom razredu 23, u trećem i četvrtom razredu 24, u petom razredu 29, u šestom razredu 30, u sedmom i osmom razredu po 32 časa. Uočljivo je da učenici u Srbiji kroz cijelu osnovnu školu imaju veći fond časova od naših učenika.

Hrvatska

Za razliku od Crne Gore, osnovno obrazovanje u Hrvatskoj, kao i u Srbiji, traje osam godina. Nastavni plan sadrži obavezne i izborne predmete, posebne programe klasičnih jezika (latinski jezik i grčki jezik) i ostale oblike vaspitno-obrazovnog rada koji podrazumijevaju:

- dopunsku nastavu i dodatni rad (1+1 čas u svim razredima);
- vannastavne aktivnosti (1 čas u svim razredima)
- čas razrednog starješine (1 čas u svim razredima).

Pojedine razlike u obaveznim predmetima: Likovna i muzička kultura se u Hrvatskoj izučava u svim razredima sa jednim sedmičnim časom, dok se kod nas u prvih pet razreda likovna kultura izučava sa dva sedmična časa (kasnije je to 1 čas), dok se muzička kultura u IV i V razredu izučavca sa 2 časa, a u ostalim razredima sa po jedan sedmični čas. Razlika postoji i u nastavi stranog jezika, prirode i društva, biologije, istorije, geografije, fizičkog vaspitanja (u Hrvatskoj-fizička i zdravstvena kultura). Ukupan broj obaveznih predmeta od I do VIII razreda u Hrvatskoj je 14, dok u Crnoj Gori lista obaveznih predmeta od I do IX razreda iznosi 20.

Izborni predmeti u Hrvatskoj su: Vjeronauka sa 2 časa od I do VIII razreda; Strani jezik – sa 2 sedmična časa od IV do VIII razreda, dok se ostali izborni predmeti izučavaju sa ukupno 2 sedmična časa od V do VIII razreda. Izborna nastava odnosi se na učenikov lični izbor određenog nastavnog predmeta iz ponude nastavnih predmeta kao izbornih vaspitno-obrazovnih sadržaja u školi. Izborni nastavni predmet postaje obavezni nastavni predmet u školskoj godini u kojoj se učenik za njega opredijelio. O učenikovom izboru i obaveznosti pohađanja izborne nastave potrebno je obavijestiti roditelje/staratelje. Svrha organizovanja izborne nastave je omogućavanje slobode kreiranja vaspitno-obrazovnog procesa, proširivanje i produbljivanje znanja i sposobnosti u onom obrazovnom području za koje učenik pokazuje posebne sklonosti i pojačan interes.

Evidentno je da je sedmični broj časova redovne nastave u svim razredima manji nego kod naših učenika, ali zato dio programa koji sadrži izborne predmete i ostale oblike neposrednog vaspitno-obrazovnog rada obuhvata veći fond časova.

Zbog usklađivanja obrazovnoga standarda za sve učenike osnovnih škola, u Hrvatskoj su preduzete mjere za ujednačavanje opterećenja učenika. Stoga su uvedeni alternativni izborni predmeti koji omogućuju sticanje temeljnih etičko-moralnih kompetencija i osnovnoga znanja o religiji za one učenike koji ne upisuju konfesionalni *Vjeronauk*.

Dok je izborni predmet obvezni nastavni predmet koji ulazi u obrazovni standard učenika, fakultativni nastavni predmet je onaj predmet koji učenik bira iz

ponude nastavnih predmeta/modula u školskom kurikulumu i nije obavezan. Za razliku od izbornog, fakultativni predmet ne treba imati alternativni nastavni predmet, nego predstavlja jedinstvenu ponudu.

Fakultativni nastavni predmeti mogu biti, na primjer: Profesionalna orijentacija i vlastita budućnost, Informacijsko-komunikacijska tehnologija, Građanski odgoj i obrazovanje, Kultura govora i slušanja, Govorništvo, Medijska kultura, Hrvatska tradicijska kultura, Arhitektura, Okoliš i kulturna baština, Dramski odgoj, Prevencija ovisnosti, Domaćinstvo, Ručni rad, klasični i strani jezici, te mnogi drugi koje škola može programski izraditi te ih ponuditi učenicima, vodeći računa o njihovim potrebama, o opšteobrazovnim vrijednostima i ciljevima te temeljnim kompetencijama. Škole mogu samostalno kreirati i druge nastavne predmete, module, projekte i aktivnosti.

Kada se govori o strukturi nacionalnoga kurikuluma za obavezno osnovno obrazovanje uočava se, pored osnovnog dijela zajedničkog za sve škole u zemlji, i „posebni dio“ tj. školski kurikulum izrađen za konkretnu školu. Školski kurikulum izrađuju škole radi zadovoljavanja specifičnih potreba učenika i sredine u kojoj se nalazi škola i time škola definiše vlastiti profil. Važno je istaknuti da škole mogu odlučiti koju će varijantu školskoga kurikuluma odabrati: za produbljivanje pojedinih dijelova obaveznog nacionalnog kurikuluma, nadopunjavanje obaveznog kurikuluma ili za širenje obaveznog kurikuluma pružanjem različitih izbornih sadržaja. Nezavisno od toga za koju se vrstu školskoga kurikuluma škole opredijele, obvezne su da ponude više izbornih predmeta. Izradom školskog kurikuluma svaka škola ima mogućnost kreiranja međupredmetnih sadržaja i/ili izbornih predmeta za sticanje interkulturalnih, preduzetničkih, socijalnih kompetencija i promociju određenih vrijednosti, ali i mogućnost izrade mreže programa u društveno-kulturnoj zajednici, lokalno i regionalno.

Ako predmeti i međupredmetne teme ne obuhvate problem profesionalnog informisanja i savjetovanja učenika, njega svakako treba uključiti u školski kurikulum. U nacionalnom obaveznom kurikulumu, udio u školskom kurikulumu okvirno definiše i precizira procenat njegovog učešća u ukupnoj nastavi.

Bosna i Hercegovina

Kada govorimo o Bosni i Hercegovini, ključni dokument koji se bavi problematikom osnovnog obrazovanja je Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine⁶. Plan i program se sastoji od opšteg dijela (zajedničkog jezgra) i posebnog dijela baziranoj na lokalnoj komponenti. Zajedničko jezgro predstavljaju sadržaji pojedinih nastavnih predmeta bez kojih predmet ne može postojati (primjereni uzrastu učenika), pojmovi koji daju identitet nastavnom predmetu. Tu su i sadržaji koji osiguravaju kvalitetnu i korektnu informaciju o onima koji su pored nas i sa nama (umjetnička, naučna, tehnička ostvarenja, rezultati u kulturi i kulturnom nasljeđu, običaji). Zajedničko jezgro osigurava transparentnost unutar školskog sistema u različitim dijelovima u Bosni i Hercegovini, dok lokalna komponenta daje mogućnost školama, opštinama i kantonima da razviju vlastite programe, birajući sadržaje i područja učenja koji su specifični za lokalnu zajednicu. Važno je istaći da se pri

⁶ http://www.sobih.ba/siteoo/images/stories/galerije/Zakonska_akta/okvini%20npp.pdf

odabiru sadržaja, vodi računa da oni budu što više uporedivi i kompatibilni sa sadržajima učenja u zemljama evropske zajednice.

Okvirni nastavni plan i program Bosne i Hercegovine definiše da:

„Novi model predviđa da je „krajnja svrha obrazovanja unapređenje kvalitete života”, dok je na osnovu starog modela obrazovanja primarna svrha bila „dostizanje individualnog nivoa spoznaja i potreba za dalje obrazovanje i osposobljavanje za život i rad”. Zato su promjene u odgoju i obrazovanju orijentisane na demokratizaciju i humanizaciju obrazovnog sistema, s fokusom na osposobljavanje učenika da zadovolji vlastite potrebe (preživljavanje, ljubav, moć, zabava i sloboda) i potrebe savremenog, demokratskog društva.“

Obavezni predmeti tokom devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja u najvećem dijelu se ne razlikuju značajnije od crnogorskog osnovnog obrazovanja. Kada govorimo o stranim jezicima, učenici su u mogućnosti da biraju engleski, njemački, francuski ili arapski jezik kao obavezne predmete i to na način da izučavanje prvog stranog jezika počinje od 3. razreda, dok izučavanje drugog stranog jezika počinje od 6. razreda osnovne škole. Dodatno, izdvajaju se i predmeti “Kultura življenja” i “Osnove tehnike” kao netipični obavezni predmeti za osnovno obrazovanje u Crnoj Gori, koji su zastupljeni samo u 5. razredu osnovne škole u Bosni i Hercegovini, kao i predmet “Moja okolina” koji je obavezan od 1-4. razreda.

Tabela 4: Model okvirnog nastavnog plana za devetogodišnju osnovnu školu u Bosni i Hercegovini

Obrazovne oblasti i programi	Predmeti obavezni/ izborni	Zastupljenost nastavnih časova sedmično po trijadama									Ukupno nastave
		I trijada			II trijada			III trijada			
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
<i>Jezi</i>	B/H/S jezik i književnost	3	4	4	5	5	5	4	4	4	38
	Prvi strani jezik	-	-	2	3	3	2	2	2	2	16
	Drugi strani jezik	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
<i>Društvene nauke</i>	Moja okolina	2	3	3	3	-	-	-	-	-	11
	Društvo	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
	Kultura življenja	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
	Historija/povijest	-	-	-	-	-	1	2	1	2	6
<i>Prirodne nauke i matematika</i>	Matematika	2	3	3	4	4	4	4	4	4	32
	Priroda	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
	Biologija	-	-	-	-	-	1	2	1	2	6
	Geografija/zemljopis	-	-	-	-	-	2	2	1	1	6
	Fizika	-	-	-	-	-	-	1	2	2	5
	Hemija/kemija	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
<i>Tehnika i informatičke tehnologije</i>	Osnove tehnike	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
	Tehnička kultura	-	-	-	-	-	1	1	2	1	5
	Informatika	-	-	-	-	-	2	2	-	-	4
<i>Umjetnosti</i>	Likovna kultura	2	2	2	2	1	1	1	1	1	13
	Muzička/glazbena kultura	2	2	2	2	1	1	1	1	1	13
<i>Tjelesni i zdravstveni odgoj</i>	Tjelesni i zdravstveni odgoj	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Ukupno redovna nastava		13	16	18	21	22	24	26	25	26	191
<i>Izborni predmet</i>	Vjeronauka/vjeronauk										

Zbog kompleksnosti sistema funkcionisanja državne uprave, pa i sektora obrazovanja, u Bosni i Hercegovini, nije bilo moguće prikupiti podatke o izbornim predmetima koji se izučavaju u raznim školama, opšinama i kantonima, imajući u vidu da se ostavlja prostor lokalnim zajednicama da u skladu sa svojim specifičnostima definišu izborne predmete koji će se izučavati. Okvirno, u izborne predmete spadaju vjeronauka, dopunski/dodatni programi, vannastavne aktivnosti, odjeljska zajednica i fakultativna nastava i oni se mogu izučavati od prvog razreda osnovne škole. Izborni predmeti ne spadaju u obaveznu kvotu nastavnog plana i programa.

Kosovo

Osnov za definisanje modela osnovnog obrazovanja na Kosovu predstavlja Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju, predložen od strane Ministarstva za

obrazovanje, nauku i tehnologiju, jula 2002. godine.⁷ Zakonom je predviđeno da je osnovno obrazovanje organizovano na sljedeći način:

- Nulti stepen: predškolsko obrazovanje (od 3. do 6. godine života)
- Step 1: osnovno obrazovanje traje 5 godina (od 6. do 12. godine života)
- Step 2: niže srednje obrazovanje traje 4 godine (od 12. do 15. godine života)
- Step 3: više srednje obrazovanje traje 3 godine ili 4 godine u zavisnosti od nastavnog plana i programa (od 15. do 19. godine života).

Sistem obrazovanja 5-4-3 (koji je zamenio strukturu 4+4+4 koja je uključivala i period obaveznog školovanja od 8 godina) ima tri ključne faze i na bazi toga vrši se izrada nastavnog plana i programa, odnosno „kurikuluma“⁸. Nastavni plan predviđa nastavne predmete (oblasti) koje treba da se izučavaju u svakom od razreda, kao i nedjeljni i godišnji fond časova po svakom predmetu.

Međukurikularna pitanja i nove dimenzije obrazovanja u školama Kosova su:

- Životne vještine i lično obrazovanje
- Obrazovanje za demokratsko društvo i ljudska prava
- Obrazovanje za preduzetništvo
- Zdravstveno vaspitanje
- Obrazovanje o prirodnoj sredini
- Obrazovanje za korišćenje informatičke i komunikativne tehnologije
- Obrazovanje o medijima za masovne komunikaciju

Reformom obrazovanja, novi nastavni plan i program pored standardnih metoda, značajno mjesto daje interaktivnoj metodi (metoda međusobne saradnje u rješavanju problema, odnosno savlađivanju gradiva), kao i kognicijom u cilju osposobljavanja učenika da svoja stečena znanja primjenjuju u praksi. Dodatno, nastavni plan i program sadrži i međukurikularne ciljeve: obrazovanje za građansku demokratiju i prava čovjeka, mir i toleranciju (međuetničku, vjersku, polnu...), čovjekovo zdravlje i okolinu, ekologiju, kreativnu sposobnost, komunikativnu sposobnost i socijalne vještine.

U prvom razredu uvodi se novi predmet „Ručni rad“, a nastavni predmet „Građansko vaspitanje“ od 3. razreda. Izborna nastava je predviđena od 1. razreda.

Nedjeljni fond časova obavezne nastave po razredima (na osnovu okvirnog kurikuluma, što znači da su moguće neznatne izmjene): I razred 20, II razred 21, III razred 23, IV razred 24, V razred 25, VI razred 27, VII razred 29, VIII razred 30, IX razred 32.

Kurikularne oblasti i kurikularni nastavni predmeti⁹

⁷ http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/law_prim_sec_educ-yug-kos-srb-t04.pdf

⁸ http://www.prizren-web.com/magazin/index.php?option=com_content&view=article&id=152:reforma-obrazovanja-na-kosovu&catid=83:visoko&Itemid=200

⁹ Okvir novog kurikuluma Kosova - predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje -Bijela knjiga za javnu diskusiju, Priština, 2001

Slijede tabele koje detaljno oslikavaju nastavni plan i program i to u prvoj tabeli nastavni plan i program se odnosi na prvih 5 godina osnovnog obrazovanja, u drugoj tabeli na sljedeće 3 godine obrazovanja, dok posebna tabela predstavlja posljednju godinu osnovnog obrazovanja, 9. razred ili „razred orijentacije“ kako ga nazovaju na Kosovu i koji se po svom planu i programu značajnije razlikuje od crnogorskog modela, imajući u vidu da se fokus stavlja na profesionalnu orijentaciju učenika i to odvojeno teoretski i praktični dio, a sve u cilju što boljeg usmjeravanja učenika ka daljoj profesionalnog karijeri.

Dio kurikuluma po izboru nudi učenicima razne mogućnosti:

- da određuju dodatni broj časova za obavezne nastavne predmete (predmete u okviru Osnovnog kurikuluma);
- da pohađaju nove/različite predmete i kurseve koji nisu predviđeni Osnovnim kurikulumom (npr etika, životne teme, razrješavanje sukoba, razvoja komunikativnih vještina, obrazovanje o ljudskim pravima, ICT u razredima gde nije dio Osnovnog kurikuluma);
- da određuju vrijeme za tematske prilaze (na primer o prirodnim pojavama kao što su vrijeme, prostor, svjetlost, geografska otkrića, tradicija, stanovanje itd.);
- da pohađaju predmet/kurs koje su sačinili njihovi lokalni nastavnici;
- da određuju vrijeme za rad na posebnim projektima;
- da određuju vrijeme za obuku povezivanja teorije i prakse.

Što se tiče izbornih predmeta, gledajući procentualno ili po broju minimalnim časova, pregled izgleda ovako:

- za prvih 5 godina osnovnog obrazovanja izborni predmeti predstavljaju 10,6% nastavnog programa ili minimalnih 444 časa;
- za sljedeće tri godine osnovnog obrazovanja (od 6. do 8. razreda) izborni predmeti predstavljaju 11,5% nastavnog programa ili minimalnih 370 časova;
- za posljednju godinu osnovnog obrazovanja (9. razred) izborni predmeti predstavljaju 15,6% nastavnog programa ili minimalnih 150 časova (treba imati u vidu da je planirano trajanje školske godine 30 nedelja);

Tabela 5 : Osnovna škola na Kosovu (od 1. do 5.razreda) pod pretpostavkom da školska godina traje 37 nedelja

Kurikularne oblasti	1.razred	2.razred	3.razred	4.razred	5.razred	Ukupan broj časova u osnovnoj školi	Postotak
Jezici i komunikacije	Maternji jezik Od prvog razreda osnovne škole					Minimum 1036 časova za 5 god.	24,8%
	Albanski jezik za učenike nealbanskih zajednica* (izborni predmet) Od trećeg razreda					Minimum 333 časova za 3 god.	
	Prvi strani jezik /Engleski jez./ Od trećeg razreda					Minimum 222 časova za 3 god.	5,3%
Matematika	Matematika Od prvog razreda					Minimum 925 časova za 5 god.	22,1 %
Prirodne nauke	Čovek i priroda Od trećeg razreda					Minimum 185 časova za 3 god.	4,4 %
Društvene nauke i gradjansko vaspitanje	Gradjansko vaspitanje Od trećeg razreda					Minimum 185 časova za 3 god.	6,2%
	Istorija Od četvrtog razreda					Minimum 74 časova za 2 god.	
Umetnosti	Muzika Od prvog razreda					Minimum 259 časova za 5 god.	12,4%
	Lepe umetnosti Od prvog razreda					Minimum 259 časova za 5 god.	
Tehnologija	Rucni rad Od prvog razreda					222 časova za 5 godina	5,3 %
Fizicko vaspitanje i sportovi	Fizicko vaspitanje,sportovi i kursevi o zdravstvenom vaspitanju Od prvog razreda					Minimum 370 časova za 5 god.	8,8 %
Deo kurikuluma prema izboru /Kurikulum koji odredjuje skola/	a) Dopunski časovi za predmete Osnovnog kurikuluma b) Novi kursevi/predmeti koji nisu u Osnovnom kurikulumu/na.pr.etika,teme iz života,rešavanje konflikata,ICT,obrazovanje o pravima čoveka,izvodjačke umetnosti,sportovi,obrazovanje o preduzetnistvu/; c) Tematski integrisani kursevi/svetlost,voda,prirodna okolina,stanovanje/; d) Kursevi sačinjeni od nastavnika škole; e) Vreme odredjeno za rad na projektima,ekskuzije i ostale aktivnosti za lični razvoj					444 časova za 5 godina	10,6 %
Maksimalni broj časova u nedelji	20	21	23	24	25	Maksimum 4181 časova za 5 god.	

Tabela 6 : Srednja škola na Kosovu (od 6. do 8. razreda)

Kurikularne oblasti	6.razred	7.razred	8.razred	Ukupan broj časova za 3 god.	Postotak
Jezici i komunikacije	Maternji jezik			Minimum 481	14,9 %
	Albanski jezik za učenike nealbanskih zajednica* (izborni predmet)			Minimum 333	
	Prvi strani jezik-Engleski			Minimum 222	6,9 %
	Drugi strani jezik (obavezan u srednjoj školi) od šestog razreda			Minimum 222	6,9 %
Matematika	Matematika			Minimum 444	13,8 %
Prirodne nauke	Biologija- od šestog razreda			Minimum 444	13,8 %
	Fizika – od šestog razreda				
	Hemija –od sedmog razreda				
Društvene nauke i Gradjansko vaspitanje	Gradjansko vaspitanje			Minimum 111	14,9 %
	Istorija			Minimum 185	
	Geografija			Minimum 111	
	Domaćinstvo i preduzetničko obrazovanje U sedmom i osmom razredu			Minimum 74 časova za 2 god.	
Umetnosti	Muzika			Minimum 111	6,8%
	Lepe umetnosti			Minimum 111	
Tehnologija	Tehnologija (uključujući ICT)			148 casova	4,5 %
Fizicko vaspitanje i sportovi	Fizicko vaspitanje,sportovi i kursevi o zdravstvenom Vaspitanju Od prvog razreda			Minimum 185	5,7 %
Deo kurikuluma prema izboru /Kurikulum koji određuje skola/	a) Dopunski časovi za predmete Osnovnog kurikuluma b) Novi kursevi/predmeti koji nisu u Osnovnom kurikulumu/na.pr.etika, teme iz života, rešavanje konflikata, ICT, obrazovanje o pravima čoveka, izvodjačke umetnosti, sportovi, obrazovanje o preduzetnistvu/; c) Tematski integrisani kursevi/svetlost, voda, prirodna okolina, stanovanje/; d) Kursevi sačinjeni od nastavnika škole; Vreme određeno za rad na projektima, ekskurzije i ostale aktivnosti za lični razvoj			Minimum 370	11,5 %
Maksimalni broj časova u nedelji	27	29	31	Maksimum 3219	

Tabela 7 : 9. razred – „Razred orijentacije“ na Kosovu pod pretpostavkom da ukupan broj radnih nedelja u godini bude 30

Moduli/Polja	Nastavni predmeti/kursevi/aktivnosti	Minimalni broj časova	Postotak
Modul - I Matematika i ICT	<ul style="list-style-type: none"> • Matematika • ICT /informatičko-komunikacijske tehnologije 	120	12, 5%
Modul - II Prirodne nauke	<ul style="list-style-type: none"> • Biologija • Fizika • Hemija • Geografija i geologija 	120	12, 5%
Modul –III Jezici	<ul style="list-style-type: none"> • Maternji jezik • Albanski jezik za učenike nealbanskih zajednica • Prvi strani jezik • Drugi strani jezik 	120	12, 5%
Modul -IV Društvene nauke	<ul style="list-style-type: none"> • Građansko vaspitanje • Istorija • Kursevi za lično usavršavanje/razvoj/ 	120	12, 5%
Modul - V Profesionalna orijentacija (teoretska)	<ul style="list-style-type: none"> • Trziste rada i strucna uputstva /profesionalna orijentacija/ 	60	6,25%
Modul -VI Profesionalna orijentacija (praktična)	Društveno-humanistička oblast <ul style="list-style-type: none"> • Društvene usluge - Odnosi sa javnoscu 	60	6,25%
Modul - VII Profesionalna orijentacija (praktična)	Ekonomsko-komercijalna oblast <ul style="list-style-type: none"> • Ekonomija • Preduzetničko obrazovanje • Ekonomska korespondencija 	60	6,25%
Modul - VIII Profesionalna orijentacija (praktična)	Oblast tehnologija Nauka i tehnologija (u odnosu na razne oblasti čovekove delatnosti) <ul style="list-style-type: none"> • Tehničko crtanje 	60	6,25%
Modul- IX Umetničke aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Muzika • Lepe umetnosti • Izvodjačke umetnosti 	45	4,6 %
Modul- X Fizička kultura i sportovi	<ul style="list-style-type: none"> • Fizička kultura i sportovi 	45	4,6 %
Moduli po izboru	<ul style="list-style-type: none"> •Moduli za utvrđivanje (teoretsko: jedan od modula I do IV) •Moduli za utvrđivanje (profesionalni: jedan od modula V do VIII) • Saveti i aktivnosti za orijentaciju • 	150	15,63 %
Maksimalni broj časova u nedelji	32	Maksimum 960 časova u godini	

Slovenija

Kako govorimo o sistemu obrazovanja, Slovenija predstavlja vrlo važan primjer imajući u vidu da se reforma obrazovanja u Crnoj Gori u velikoj mjeri oslanjala na ugledanje, saradnju i ekspertsku pomoć upravo iz ove zemlje. Stoga, obrazovni sistemi su u velikoj mjeri slični.

Kao i u Crnoj Gori, u Sloveniji postoje obavezni (redovni) i izborni predmeti. Izbornost predmeta se vrši u posljednja tri razreda osnovne škole i to sa fondom

od 2 časa nedjeljno za izborne, odnosno 3 časa kada učenik bira strani jezik kao izborni predmet. Lista izbornih predmeta je bogatija i sadrži 87 predmeta. Uočljivo je da pored stranih jezika koji se tradicionalno izučavaju (engleski, ruski, francuski itd.), postoji mogućnost izbora izučavanja jezika kao što su *hrvatski, srpski i kineski jezik*. Takođe su zastupljeni nastavni predmeti koji upućuju da se više izučavaju posebne vještine, kao npr. *heklanje* ili *pčelarstvo*.

Kad su u pitanju obavezni predmeti, razlika između crnogorskog i slovenačkog nastavnog plana je u tome da slovenački sistem nema nastavni predmet Informatika, ali imaju predmet Domaćinstvo koji nije uveden u crnogorski sistem obrazovanja.

Nedjeljni fond časova po razredima iznosi: za prvi razred 20; za drugi 21; za treći 22; za četvrti 24; za peti i šesti 26; za sedmi 27,5/28,5 (zavisi od fonda izbornih predmeta); za osmi i deveti 28/29. Uočava se da učenici u Sloveniji u početnim razredima (drugi i treći) imaju veći fond časova nego naši, ali zato učenici završnih razreda imaju manji fond časova.

Dodatno, učenici imaju mogućnost dodatne i dopunske nastave, pomoći učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama i slobodnih aktivnosti. U obrazovnom sistemu Slovenije za osnovnu školu predviđena je takođe i organizacija tzv. škole u prirodi.

Engleska

Obavezno obrazovanje u Engleskoj traje ukupno 11 godina, a odnosi se na djecu od 5 do 16 godina starosti. Nastavni program podijeljen je na 4 ključne faze. U prvoj fazi djeca uzrasta od 5. do 7. godina pohađaju "dječiju školu" (učenici I-II razreda), u drugoj fazi djeca uzrasta 7- 11. godina pohađaju osnovnu školu (I-IV razred), u trećoj fazi učenici su starosti od 11-14 (I-III razred srednje škole) i u četvrtoj fazi učenici starosti od 14-16 godina (IV-V razred srednje škole) pohađaju srednje obrazovanje koje je takođe obavezno i koje se po želji učenika može produžiti za 3 godine.

Nastavni plan i program u Engleskoj podjeljen je na nastavne predmete, koji uključuju u najvećem broju (85%) obavezne predmete, i to su: jezici, matematika, prirodne i društvene nauke, umjetnost, fizičko vaspitanje i tehničko vaspitanje. Broj i složenost predmeta se povećava sa nivoom obrazovanja. Izmjene nastavnog plana srednjeg obrazovanja započete su 2008. godine.

Obavezni predmeti se nijesu mijenjali, dok su promjene obuhvatile: manje unaprijed propisanih sadržaja predmeta, veće isticanje suštinskih elemenata u svakom predmetu, više mogućnosti za uspostavljanje međukulturnih veza i boljeg razumijevanja drugih kultura i veći naglasak na pismenosti, razvoju matematičkih vještina, kao i sposobnosti samostalnog mišljenja i sposobnosti učenja. Svi nastavni planovi se sastoje od nekoliko obaveznih predmeta: jezici, matematika, prirodne i društvene nauke, umjetnost, fizičko vaspitanje i tehničko vaspitanje. Ovi predmeti se u Engleskoj prikazuju kao pojedinačni, dok se npr. u Njemačkoj i Francuskoj izučavaju kao grupe predmeta. Škole u Engleskoj moraju biti otvorene 190 dana godišnje. Godišnji fond časova je 845. U Engleskoj kao zemlji sa izrazito decentralizovanim sistemom obrazovanja ciljevi se definišu u opštim crtama.

Razlika u obaveznim predmetima u odnosu na naš plan je u sljedećem:

Državne škole (javne ustanove) moraju da sprovode nacionalni kurikulum i religijsko obrazovanje. To znači da moraju da izučavaju engleski jezik, matematiku i prirodne nauke i religijsko obrazovanje. Broj časova za konkretne predmete se ne propisiju centralistički. Ponavljanje razreda nije karakteristika školskog sistema.

Zahtjevi kurikuluma za prvu, drugi i treću ključnu fazu

- „ključni predmeti“ - matematika, Engleski i nauka (prirodna/društvena)
- „fundamentalni predmeti“ - dizajn i tehnologija, informatička i komunikaciona tehnologija (ICT), fizičko vaspitanje, istorija, geografija, umjetnost i dizajn, muzika i u odnosu na treću ključnu fazu – građanstvo i moderni strani jezik.

Dnevna i nedjeljna organizacija rada u školi¹⁰

Školska uprava određuje početak i kraj rada u školi svakog dana. Određuje takođe i dužinu svakog časa, kao i vrijeme za jutarnju nastavu, pauzu sredinom dana i poslijepodnevnu nastavu. Sektor za obrazovanje više ne određuje minimalni nedjeljni broj časova koji bi svaki učenik morao da pohađa. Od škola se očekuje da u tom smislu konsultuju sve zainteresovane strane prije uvođenja eventualnih promjena u dnevnu organizaciju rada u školi. Većina škola počinje sa radom u 9h ujutru i završava u 3.30/4.00 poslije podne sa približno jednim satom za ručak. Odmor od 15 minuta se može uključiti u jutarnju i/ili u popodnevnu nastavu. Škole mogu odlučiti da produže rad radi dodatne nastave ili radi vannastavnih aktivnosti.

U skladu sa Zakonom o obrazovanju iz 2002. godine, školama je omogućeno da organizuju niz dodatnih servisa koji se često realizuju van redovne nastave, kao npr:

- mogućnosti za učenje van redovne nastave, kao što je podška učenju ili klubovima koji rješavaju domaće zadatke
- servisi za pomoć roditeljima ili specijalizovane servise kao što su briga o zdravlju, društvena briga ili servisi za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, sportske i umjetničke aktivnosti
- servisi za brigu o djeci prije i poslije škole
- stavljanje škole na uslugu članovima lokalne zajednice, npr. za obrazovanje odraslih ili za obrazovanje porodice, za bavljenje sportom i za korišćenje ICT.

Finska

U ekspertskim krugovima često se ističe stav da je finski model obrazovanja i najbolji na svijetu, iako to nije u potpunosti moguće izmjeriti, odnosno uporediti. Generalne prednosti su da Finska ima najmanje razlike među školama od svih razvijenih zemlja, drugim riječima kvalitet obrazovanja je konstantan u svim školama. To znači da je finski

¹⁰https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/United-Kingdom-England:Organisation_of_Primary_Education

obrazovni sistem najpravičniji kad su u pitanju mogućnosti učenja i učenici dobro svladavaju ono što se od njih očekuje.

Od uvođenja Programa međunarodnog procjenjivanja znanja i vještina učenika PISA (OECD-a) 2000. godine, Finska je rangirana na sam vrh kao zemlja u kojoj se najbolje uči. Posebno je zanimljivo to da Finska nije oduvijek bila na vodećoj poziciji. U 80-tih godina finsko obrazovanje nije budilo poseban interes na međunarodnoj sceni. Stalna poboljšanja obrazovnih postignuća u finskim školama su relativno novi fenomen i upravo zato su predmet zanimanja među svima koji se bave obrazovanjem širom svijeta.

Važna osobina uspješnog obrazovnog sistema je odnos rezultata/dostignuća i utrošenih finansijskih i ljudskih resursa. Još jednom, finski obrazovni sistem je, među svim zemljama, ekonomski najisplativiji: novac poreznih obveznika se mudro troši.

Treba svakako uzeti u obzir i specifičnosti Finske koje se mogu povezati sa povoljnim razvojem sistema obrazovanja - finsko društvo je i dalje poprilično homogeno i pored toga što je višejezično. Finska je mala zemlja s nešto više od pet miliona stanovnika koja je imala manje imigracija od drugih zemlja, a biti učitelj je privilegija. Još jedna važna osobina finskog sistema je i odnos prema učiteljskoj profesiji. Ključna poruka ovog sistema je da je nemoguće imati dobro obrazovanje bez dobrih učitelja, kako se učitelji pripremaju je važno, ali je daleko važnije da najbolji mladi ljudi žele postati učitelji. Finska je od Drugog svjetskog rata sistemski poboljšavala obrazovanje učitelja od dvogodišnjeg obrazovanja sve do svjetske klase magisterija utemeljenog na istraživanju. Danas se u Finskoj daleko teže upisati na studij namijenjen osnovnoškolskim učiteljima, nego na studij medicine, prava ili ekonomije. Svi učitelji u Finskoj imaju viši stepen fakultetske diplome i moraju biti kompetentni kako istraživači, tako i učitelji. Posljedica toga jeste da je učitelj u finskom društvu najcjenjenije zanimanje.

Obaveznih devet godina školovanja uvedeno je početkom 70-ih kad je i stvoren aktuelni školski sistem u Finskoj. Ideja cjelokupnosti, inkluzije i holističkog pogleda na lični razvoj temeljne su vrijednosti koje stoje iza finskog obrazovanja danas. Javna posvećenost ideji dobre škole za svu djecu bila je desetljećima zvijezda vodilja obrazovnih politika.

Važno je istaći da su u toku manje izmjene sistema obrazovanja u Finskoj i da je Finski Nacionalni savjet za obrazovanje započeo pripremu novog nacionalnog kurikuluma (kurikularnog jezgra) za bazično i predškolsko obrazovanje. Novi nacionalni kurikulum će biti baziran na Odluci o nacionalnim ciljevima i distribuciji nastavnih sati u bazičnom obrazovanju koji je Vlada donijela juna 2012. godine i biće završen do kraja 2014. godine, dok će se lokalni kurikulumi bazirani na kurikularnom jezgru pripremiti do početka školske 2016-2017. godine.

Na osnovu sistema obrazovanja koji je trenutno na snazi u Finskoj, obavezni kurikulum za djecu od 7-16 godina se sastoji od sljedećih predmeta:

1 - maternji jezik (finski ili švedski) i književnost; 2 - drugi nacionalni jezik; 3 - životna sredina; 4 - zdravstveno obrazovanje; 5 - religija ili etika; 6 - istorija; 7 - društvene nauke; 8 - matematika; 9 - fizika; 10 - hemija; 11 - biologija; 12 - geografija; 13 - fizičko vaspitanje; 14 - muzička umjetnost; 15 - vizuelne umjetnosti; 16 - zanati; 17 - kućna ekonomija; 18 - savjetovanje/vođenje, odnosno profesionalna orijentacija učenika.

Za djecu od 13-16 godina starosti (7-9 godina učenja/razred), kurikulum uključuje i obrazovno i karijerno vođenje/orijentaciju (karijere).

Vođenje i savjetovanje počinje od prvog pa sve do devetog razreda, s tim što se u posljednjoj fazi bazičnog obrazovanja učenici konkretnije usmjeravaju i pruža im se pomoć da nauče da koriste servise/službe za vođenje, davanje informacija ili savjeta za lakše uključivanje u radni život.

Vrijeme za realizaciju obaveznih i izbornih predmeta

Vlada definiše ukupno vrijeme za realizaciju nacionalnog kurikuluma određujući minimalni broj časova za ključnu grupu predmeta u toku obaveznog obrazovanja. Od prvog do šestog razreda (od 7-13 godina starosti) učenici obično stižu isto obrazovanje, ali se škole mogu fokusirati na različite predmete na različit način u odnosu na raspoređivanje vremena za njihovu realizaciju.

Važeću dužinu izučavanja po predmetima Vlada je usvojila decembra 2001. godine i trenutno se ista reformiše. Predmeti (ili predmetne grupe) u bazičnom obrazovanju su grupisane u nekoliko razreda. Za svaku sekciju, minimalni broj časova je definisan u odnosu na godišnji broj časova. Školska godina ima 38 radnih nedjelja, tako da nedjeljni broj časova iznosi do 38 časova od čega najmanje 45 minuta do jednosatnog časa treba da bude posvećeno nastavi/podučavanju. Na primjer, distribucija sati kod matematike znači da mora biti najmanje 38×32 časa = 1216 časova za vrijeme od devet godina bazičnog obaveznog obrazovanja. Ova 32 časa se dijele na tri sekcije: najmanje 6 godišnjih nedjeljnih časova (=228 časova) mora se opredijeliti za nastavu 1-2 godine učenja (učenici 7-9 godina starosti), 12 (=456 časova) za nastavu 3-5 godine učenja (učenici 9-12 godina) i 14 (=532 časa) za nastavu 6-9 godine učenja (učenici 12-16 godina).

Lokalna uprava ili škola određuje precizno vrijeme namijenjeno za realizaciju časova za svaki pojedinačni razred/nivo unutar sekcije.

Treba imati u vidu da se jezik izučava od prvog do devetog razreda. Od 1. do 4. razreda biologija, geografija, fizika i hemija, kao i zdravstveno obrazovanje su objedinjeni u predmet poznat kao životna sredina i nauke o prirodi.

Izborni predmeti

Od sedme do devete godine učenja izborni se predmeti nalaze u kurikulumu. Roditelji ili staratelji učenika odlučuju koji će izborni predmet iz ponude učenik odabrati.

Cilj izučavanja izbornih predmeta u bazičnom obrazovanju jeste da se produbi i proširi učenikovo znanje i vještine iz ključnih predmeta naročito iz kućne ekonomije i drugih umjetničkih i zanatskih predmeta; i ukoliko se želi, to se postiže međupredmetnim/kroskurikularnim temama, u skladu sa učenikovim izborom. Izborni predmeti treba da podrže ciljeve bazičnog obrazovanja:

Vladina uredba definiše kombinovani minimum broja nedjeljnih časova kod izbornih predmeta i njihovu distribuciju između sljedećeg:

- specijalizovani primijenjeni program u školskim predmetima
- moduli sačinjeni od nekoliko predmeta
- strani jezici
- predmeti povezani sa informatičkom tehnologijom

Naziv, obim, ciljevi i sadržaji svakog izbornog predmeta, razredi/nivoi u kojima će se izučavati i u okviru kojeg predmeta, definiše se nacionalnim kurikulumom. Lokalnim kurikulumom se određuje koji će se izborni jezik učiti.

Distribucija vremena za realizaciju časova od prvog do četvrtog razreda rezerviše po jedan čas u šest nedjelja u toku godine za nastavu iz umjetnosti, zanata i fizičkog vaspitanja, uz dodatak minimalnom broju časova za ove predmete. Od petog do devetog razreda po jedan čas u šest nedjelja u toku godine za nastavu posvećen je ključnoj grupi predmeta umjetnosti, zanata i fizičkog vaspitanja; ili to vrijeme ili dio toga vremena se može iskoristiti za specijalizovana izučavanja, po izboru svakog učenika ponaosob iz ovih predmeta.

Estonija

Sve odluke vezane za nacionalni kurikulum donose se na centralnom nivou, tj. od strane Ministarstva obrazovanja i istraživanja. Za razvoj nacionalnog kurikuluma zadužene su radne grupe, a u novije vrijeme Centar za kurikulum Tartu Univerziteta koji koordinira rad radnih grupa, kao i Ispitni i kvalifikacioni centar. Prema zakonu, škole su obavezne da pripreme njihove kurikulume u skladu sa Nacionalnim kurikulumom. To znači da škole mogu da organizuju nastavu i iz nekih dodatnih predmeta ili da prošire sadržaj izučavanja nekih obaveznih predmeta.

Nacionalni kurikulum se sastoji od opšteg dijela i dodataka. Dodaci dalje postavljaju programe grupisane prema oblasti predmeta i prema interdisciplinarnim temama.

U osnovnoj školi postoje tri faze učenja: prva faza učenja od 1-3. razreda, druga faza učenja 4-6. razreda i treća faza učenja 7-9. razreda.

Osnovno obrazovanje: Osnovna i Bazična škola

Nacionalni kurikulum za osnovne škole uspostavlja nacionalni standard za osnovno obrazovanje. Primjenjuje se u svim školama Estonije bez obzira na pravni status škole, ukoliko to nije drugačije zakonom propisano.

Predmeti sa sličnim ciljevima čine predmetno područje. Primarni cilj predmetnog područja treba da oblikuje kompetencije na polju predmeta uz podršku ciljeva i ishoda učenja u svakom predmetu. Razvoj kompetencija na polju predmeta podržavaju ciljevi drugih predmetnih oblasti i vannastavnih i vanškolskih aktivnosti. Formiranje opštih i predmetnih kompetencija definisanih nacionalnim kurikulumom opisano je u školskom kurikulumu. Individualni kurikulum se priprema za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama.

Nacionalni kurikulum ima sljedeća predmetna područja: jezik i književnost; strani jezici; matematika; prirodne nauke; društvene nauke; umjetnički predmeti; tehnologija i fizičko obrazovanje.

Škola radi pet dana u nedjelji. Nedjeljni broj časova određuje kurikulum škole. Čas traje 45 minuta sa pauzom ne manjom od 10 minuta. Obično je jedna pauza za jelo od 15 minuta. Direktor škole određuje broj časova i njihov raspored.

Nacionalni kurikulum Estonije definiše sljedeće programe za obavezne predmete:

1) jezik i književnost: estonski, književnost (u školama gdje je nastavni jezik estonski), ruski, književnost (u školama gdje je nastavni jezik ruski);

2) strani jezici: strani jezik A, strani jezik B, i estonski kao drugi jezik;

(Engleski, ruski, njemački ili francuski se izučava kao jezik A.- Engleski, ruski, njemački, francuski ili neki drugi strani jezik se izučava kao strani jezik B. U školama gdje se nastava izvodi na nekom drugom jeziku a ne estonskom, estonski se izučava kao drugi jezik. U slučaju da učenik izučava estonski kao drugi strani jezik, strani jezik B se ne zahtijeva. Strani jezik A i B biće odabrani od same škole uzimajući u obzir mogućnosti škole i želja učenika.)

3) matematika: matematika;

4) prirodne nauke: nauka, biologija, geografija, fizika, hemija;

5) društveni predmeti: lično, društveno i zdravstveno obrazovanje, istorija, civilno i građansko obrazovanje;

6) umjetnički predmeti: muzičko, umjetnost;

7) tehnologija: učenje o zapošljavanju, zanati i kućna ekonomija, tehnološko učenje;

8) fizičko obrazovanje: fizičko obrazovanje.

Nacionalni kurikulum nudi programe za sljedeće izborne predmete:

1) program za izučavanje religije;

2) programe za informatiku;

3) program za karijerno obrazovanje.

PREPORUKE I ZAKLJUČCI

Mogućnost da osim obaveznih predmeta, učenici u osnovnoj školi mogu da izučavaju i izborne predmete, doprinijela je unapređivanju kvaliteta sistema obrazovanja u Crnoj Gori na više načina:

- učenici i roditelji ostvaruju više uticaja na **kvalitet obrazovanja**, a preuzimaju i jedan dio odgovornosti za kvalitet, time što mogu da odaberu jedan broj predmeta čijim će izučavanjem djeca moći da ispolje i prošire svoja interesovanja i kreativnost i time podstaknu sveobuhvatan razvoj ličnosti;
- **demokratizacija obrazovnog sistema**, kao strateški cilj reforme obrazovanja, neodvojiva je od jačanja uticaja i učešća svih strana zainteresovanih za obrazovanje, te se konceptom izbornih predmeta ponudio novi prostor za aktivnije i transparentnije učešće ne samo roditelja i djece, nego i lokalne zajednice u procesu vaspitanja i obrazovanja, a time i promjena tradicionalne klime u školi i odnosa škole i zajednice u kojoj se nalazi;
- izborni predmeti mogu značajno da **unaprijede znanja i vještine** učenika koje su osnov aktivnog i demokratskog građanstva, čime se jača demokratski kapacitet društva;
- uvođenje koncepta izbornih predmeta predstavlja i jedan novi oblik **decentralizacije nastavnih planova i programa**.

Lista izbornih predmeta u Crnoj Gori, dostupna učenicima od VII do IX razreda, sadrži 37 predmeta iz raznih oblasti i kao takva predstavlja solidnu bazu za izbor od strane učenika. Međutim, razumijevajući cijeli proces izbora predmeta koji je ograničen, odnosno uslovljen sa više faktura, dolazi se do zaključka da učenici u praksi nemaju široku ponudu izbornih predmeta koja se najčešće svodi na obaveznu ponudu od 5 predmeta od kojih je jedan strani jezik koji je obavezan izborni predmet od VII razreda osnovne škole. Dakle, učenik ima pravo da izabere izborni predmet sa liste koju nudi škola, a koja je sastavljena na osnovu raspoloživog stručnog kadra u školi, njenih mogućnosti i zainteresovanosti ostalih učenika, imajući u vidu da se nastava može organizovati ako je formirana grupa od najmanje 20 đaka. Dodatno, imajući u vidu visoku opterećenost osnovnog obrazovanja obaveznim nastavnim predmetima, učenicima je fond za izučavanje izbornih predmeta ograničen na 2 časa nedjeljno. To znači da pored izučavanja drugog stranog jezika, kao obaveznog izbornog predmeta, učenicima ostaje mogućnost da biraju jedan ili, najviše dva izborna predmeta. Preporuka bi bila **da se razmotri mogućnost rasterećenja ciljeva i sadržaja obaveznih nastavnih predmeta**, kao najrealnije opcije u postojećim okvirima (ograničen ukupnim fondom časova po rezredima i brojem radnih sedmica), kako bi se stvorile mogućnosti za povećanje fonda časova za izborne predmete. U poređenju sa drugim zemljama, Crna Gora je pri vrhu opterećenosti učenika obaveznim gradivom, pa je važno da dalje reforme idu u pravcu smanjenja istog.

Tokom izrade Analize, nailazi se na **nedostatak podataka o predmetima koje bi učenici birali kao prvi izbor** da imaju mogućnost odabira predmeta koji nije ograničen na osnovu ponude škole. Podaci ove vrste bi bili od velikog značaja za analizu odnosa šta zapravo djeca žele da uče, šta su u mogućnosti da uče, a šta na kraju odaberu. Na osnovu istih podataka, u slučaju konstantne zainteresovanosti djece za pojedinim izbornim predmetima u nekim školama koje nijesu u mogućnosti da ponude tražene izborne predmete, moguće bi bilo naći modele **da se pomogne školama da organizuju nastavu iz traženih predmeta**. U ovom trenutku, ne postoje slični podaci i zato se ne mogu preduzeti konkretne mjere. S toga, prijedlog bi bio da škole prilikom dostavljanja upitnika učenicima o izbornim predmetima, kao dopunsko, postave i pitanje da djeca od svih 37 izbornih predmeta odaberu predmet koji najviše žele da izučavaju kao izborni.

Imajući u vidu podatke koji govore o zastupljenosti izučavanja pojedinačnih izbornih predmeta u Crnoj Gori, potrebno je **revidirati listu izbornih predmeta** u cilju analize predmeta za kojim konstantno postoji vrlo malo interesovanje ili ga uopšte nema, dok treba razmotriti uvođenje novih predmeta koji bi doprinijeli razvoju ključnih kompetencija kod učenika. Potrebno je ubuduće razmotriti modele vrednovanja izbornih predmeta kako bi bili od značaja za upis u srednju školu. Dodatno, promocija i približavanje sadržaja izbornih predmeta učenicima i roditeljima, kao i nastavnicima i direktorima škola, je veoma važno da bi učenici u pravom smislu mogli da izaberu predmete koji će doprinijeti njihovom daljem razvoju.

Na osnovu **primjera uvođenja predmeta *Zdravi stilovi života***, može se zaključiti da jasno definisanje cilja programa, informisanost, promocija, edukacija nastavnog kadra, dostupnost udžbenika za učenike i priručnika za nastavnike direktno utiče na zainteresovanost učenika i na kvalitet programa. Program *Zdravi stilovi života*, uveden školske 2008/2009. godine, kao izborni predmet za učenike VIII ili IX razreda, izdvaja se kao vrlo dobro organizovan i promovisan izborni predmet, biran od značajnog broja učenika, te predstavlja dobar primjer iz domaće prakse.

U Analizi je uočljivo da se naša zemlja u poređenju sa drugim zemljama razlikuje u načinu sastavljanja liste izbornih predmeta, odnosno u činjenici da značajan broj stranih **systema obrazovanja se oslanja na fleksibilniji model** koji dopušta opštinama, najčešće i samim školama, da svoje programe, kako obavezne tako i izborne nastave, prilagode specifičnostima svoje okoline i zainteresovanosti djece. Dakle, trend u obrazovanju, predvođen skandinavskim zemljama, ogleda se u konstantnom smanjenju definisanih, propisanih, nastavnih planova i programa, odnosno smanjenju obaveznih nastavnih sadržaja. U isto vrijeme fokus je na sticanju **osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje** (komunikacija na maternjem jeziku, komunikacija na stranom jeziku, matematička pismenost, osnovne kompetencije u nauci i tehnologiji, digitalna kompetencija, vještine učenja („učiti kako učiti“), građanske kompetencije, preduzetništvo i kulturološka ekspresija). Kompetencije se razvijaju kroz sve obavezne, izborne, fakultativne predmete, kao i vannastavne aktivnosti. Postoje mnogi primjeri da sistem obrazovanja čak ni ne propisuje obavezan broj predmeta, trajanje časa, nedjeljni fond časova i slično, jer svaka škola definiše najprikladniji model zahvaljujući kojem učenici razvijaju pomenute kompetencije.

Kada govorimo o **izučavanju stranih jezika**, crnogorski sistem osnovnog obrazovanja podrazumijeva obavezno izučavanje prvog stranog jezika od IV razreda, drugog stranog jezika od VI razreda, kao i fakultativno izučavanje prvog stranog jezika od I razreda, a drugog stranog jezika od VI razreda. Izučavanje eventualno trećeg stranog jezika kao izbornog nije moguće jer su programi za strane jezike predvidjeli 3 časa nedjeljno, dok je fond za izborne predmete samo 2 časa nedjeljno. U poređenju sa zemljama koje su obrađene u Analizi, ne uočavaju se značajnije razlike osim da se u pojedinim zemljama strani jezici počinju izučavati kao obavezni predmet u ranijim razredima nego što je to slučaj u Crnoj Gori.

Fakultativni predmeti, zbog opterećenosti učenika obaveznim predmetima i izbornim predmetima, nisu u pravoj mjeri razvijeni u Crnoj Gori imajući u vidu da se oni isključivo odnose na izučavanje stranih jezika, sa izuzetkom fakultativnog učenja šaha. Trebalo bi ponuditi više predmeta fakultativne nastave koji doprinose razvijanju kreativnosti, vještina i ličnosti djece ukoliko se za to stvore odgovarajući finansijski preduslovi (povećan fond časova nastavnicima).

Imajući u vidu značaj razvoja preduzetničke kompetencije, koja je prepoznata i u domaćim strateškim dokumentima, **uvođenje *Preduzetništva kao obaveznog nastavnog predmeta*** je inicijativa koju je neophodno podržati, imajući u vidu da sada imamo predmet „Preduzetništvo“ kao izborni predmet koji učenici vrlo rijetko biraju (2012/2013. godine samo 0.2% učenika). Vrlo važno je da se prilikom eventualnog uvođenja ovog predmeta kao obaveznog, fond časova za izborne predmete ne umanjuje, već da se fond, odnosno program obaveznih predmeta revidira i rastereti na način da uvođenje novog nastavnog predmeta dodatno ne optereti učenike. Dodatno, u periodu do uvođenja pomenutog predmeta kao obaveznog u starijim razredima osnovne škole, potrebno je fokus staviti na izbornom predmetu „Preduzetništvo“ – analizirati postojeće ciljeve programa, pružiti potrebnu obuku nastavnicima za njegovu realizaciju, promovisati ga učenicima i roditeljima, kao i upravama škola.

Pored uvođenja obaveznog predmeta ***Preduzetništvo***, u starijim razredima osnovne škole neophodna je snažnija integracija tema i aktivnosti koje podstiču **preduzetničku kompetenciju u postojeće kurikulume**, uz napomenu da preduzetništvo može biti integrisano kao horizontalni element u svim nastavnim predmetima na ISCED 1 i 2 nivou (okvirni ekvivalent naše osnovne škole), ili kao posebni predmet, na višim nivoima obrazovanja. U svakom slučaju, savremene, aktivne nastavne metode moraju biti uvrštene u sve nastavne oblasti, kao neophodna osnova za izgradnju preduzetničkog duha (Evropska komisija, Oslo agenda za preduzetničko učenje u Evropi, Brisel 2006). U Oslo agendi se navodi da je važno postići konsenzus i zajedničko razumijevanje svih aktera obrazovnog procesa da preduzetništvo predstavlja ključnu kompetenciju za sve i da nije usmjereno ka tome da svi učenici postanu preduzetnici, već da **promoviše preduzetnički način razmišljanja tako što će postati sastavni dio nastavnog plana i programa u svim oblastima učenja**. Preduzetnička kompetencija se razmatra u najširem smislu kao koncept koji promoviše preduzetnički način razmišljanja i razvoj ličnosti koja je sposobna da proaktivnim djelovanjem efikasno funkcioniše u društvu i doprinosi ličnom i opštem napretku.

U odnosu na sprovođenje aktivnosti u **profesionalnoj orijentaciji učenika**, još nijesu nađeni pravi modaliteti njene zastupljenosti u postojećim ili posebnim programima osnovne škole. U pojedinim zemljama EU je karijerna orijentacija već dugo uključena u školski kurikulum (Danska, Austrija, Velika Britanija, Finska i druge skandinavske zemlje). Ovdje se ne misli na rad školskih savjetodavnih službi koje se u većoj ili manjoj mjeri bave profesionalnom orijentacijom učenika, nego o posebnim predmetima ili temama karijerne orijentacije. Kada govorimo o Regionu, na Kosovu cijeli deveti razred se naziva „razred profesionalne orijentacije“ koji sadrži teorijske i praktične module koji se odnose na ovu oblast i to: 1. tržište rada i stručna uputstva, 2. društvene usluge i odnosi sa javnošću, 3. ekonomija, preduzetništvo i ekonomska korespondencija, i 4. oblast tehnologije, nauke i tehničko crtanje. Svaki od modula odnosi se na 6.25% ukupnog fonda časova za deveti razred osnovne škole, ili ukupno 25% časova ovog razreda posvećeno je profesionalnoj orijentaciji. Vlada Crne Gore na prijedlog Ministarstva prosvjete je usvojila *Nacionalnu strategiju cjeloživotne karijerne orijentacije (2011-2015)*, u kojoj su predloženi modeli implementacije sadržaja karijerne orijentacije u školama. Neophodno je da se usvoji program izbornog predmeta Profesionalna orijentacija za VIII ili IX razred i da se ova tema ugradi u postojeće nastavne programe i slobodne aktivnosti učenika i uspostavi sistem saradnje sa roditeljima i lokalnom samoupravom kad je ova oblast u pitanju.

Veoma važna karika u cijelom lancu obrazovanja, pa i kada se govori o kvalitetu izbornih predmeta, je svakako **učitelji/nastavnik** koji mora biti u mogućnosti da prati svjetske trendove u načinu i kvalitetu sprovođenja nastave, ali koji će jačati svoje kompetencije kroz stalni profesionalni razvoj. Reforma obrazovanja učitelja/nastavnika mora biti temeljena na prestižnim akademskim diplomama, odnosno na kvalitetnom inicijalnom obrazovanju.

Globalna ekonomska kriza ponovo je preusmjerila političku pažnju u svijetu na sektor obrazovanja, imajući u vidu **uzajamnu povezanost snažnog i kvalitetnog obrazovnog sistema i mogućnost oporavka zemlje od negativnih uticaja krize**. Zemlje sa kvalitetnim obrazovnim kadrom, te brojnijim i fleksibilnijim mogućnostima obrazovanja, mogu se osloniti na kreativna rješenja i rast temeljen na inovacijama, kao odgovor na pad industrijskog i uslužnog sektora u svjetskim ekonomijama.